

VRIENDENBERICHT

*informatiebulletin van de vereniging Vrienden van de Hortus
jaargang 71. nummer 2, december 2009*

IN DIT NUMMER

PAGINA

Van het bestuur	2
Nieuw bestuurslid stelt zich voor	3
Van het bestuur SBGH	3
Van de redactie	4
In memoriam Kitty Wiersum – van Thienen	5
Mijnwerkers en lijntrekkers in Hortus Haren	6
Werken op de rots	8
Een bijzondere rondleiding	11
Naambordjes in de Hortus	11
Hortus Haren als natuurgebied seizoen 2009	15
Vriendenlezing	15
Plantjesbeurs	15
Colofon	16

Van het bestuur

Voor het bestuur van de Vrienden van de Hortus is het afgelopen jaar een zeer gedenkwaardig jaar geweest. Het plotselinge en onverwachte vertrek van Mevr. Anne Marie Schipper per eind juni jl. kwam voor het bestuur als een donderslag bij heldere hemel. Nog maar een jaar geleden was Mevr. Schipper door het bestuur van de Stichting Behoud de Groene Hortus (SBGH) als energieke en dynamische directeur binnen gehaald om de Hortus weer als “hotspot” op de kaart te zetten. Zij wilde de aantrekkingskracht van de Hortus, de grootste botanische tuin van Nederland, vergroten door het authentieke, cultuurhistorische karakter te versterken en te verbinden met kortlopende exposities en culturele activiteiten. Dat doel heeft ze niet kunnen bereiken, vanwege het feit dat het bestuur van de SBGH tot de conclusie kwam dat de botanische tuin op de lange termijn alleen gered kon worden door een financieel krachtige partij die de Hortus als een uitstekende locatie zou zien voor een bepaald type vastgoed, als centrum voor duurzame energie, een (zorg)hotel, een “wellness centre” etc. Inmiddels heeft dhr. Jan Kappenburg per 1 augustus jl. als interim manager de leiding van de Hortus op zich genomen, in afwachting van verdere ontwikkelingen. Als een van de eerste acties organiseerde Kappenburg een grote schoonmaak, “witte tornado” door hem genoemd. Een nieuwe bezem dus!

Voor het bestuur was de belangrijkste zaak de met de SBGH gesloten overeenkomst wat betreft de bouw van een toiletgroep in de Plantage en de abonnementen. Onlangs bent

u hierover per brief geïnformeerd. Zoals bekend waren er onder een vorige Directie van de Hortus grootse verbouwplannen voor de Plantage. Toen die plannen luchtkastelen bleken, zat de Hortus met een Plantage zonder vloer en zonder toiletten. Gerrit Hartman is als directeur Hortus er later wel in geslaagd de universiteit voor een nieuwe vloer (met vloerverwarming!) te laten betalen, maar nieuwe toiletten in de Plantage kwamen er niet. Ook recente pogingen van het Stichtingsbestuur om de universiteit voor de wederopbouw van de toiletgroep te laten betalen mislukten. Het College van Bestuur vond dat er al genoeg geld naar de Hortus ging en was er bovendien niet van overtuigd dat de door het Stichtingsbestuur voorgestelde investeringen (toiletgroep en nieuwe keuken) commercieel rendabel zouden zijn. Inmiddels was het wel duidelijk dat een goede exploitatie van de Plantage onmogelijk was zonder een adequate toiletgelegenheid. In die situatie heeft het Vriendenbestuur besloten de helpende hand te bieden en tegelijkertijd te komen tot een nog grotere betrokkenheid van de Vrienden bij het wel en wee van de Hortus. Bij lezing van dit Vriendenbericht zal de wederopbouw van de toiletten begonnen zijn. Het bestuur hoopt dat de Vrienden massaal kiezen voor een lidmaatschap van de Vriendenvereniging en dan ook, veel meer dan nu het geval is, de Hortus regelmatig bezoeken. U weet: voor de Vrienden gratis toegang en het hele jaar valt er iets bijzonders te zien in de Hortus.

Tenslotte nog een klein maar leuk berichtje: er zijn sinds kort 16 nieuwe ansichtkaarten van de Hortus te koop in de entreehal van de Hortus. U kunt ze alvast bekijken op de website van de Vrienden.

Het nieuwste bestuurslid van de Vriendenvereniging Gré van Heusden - de Jong stelt zich voor.

Op 16 mei 2009 mocht ik de taak van secretaresse overnemen van Maaïke Bennekers. Gelukkig heeft ze mij een poosje op weg geholpen, want deze ervaren secretaresse is niet zo maar te vervangen.

Vanaf november 2000 is Haren onze woonplaats geworden na 24 jaar Woldendorp. Na daar die tijd apotheekhoudend huisarts te zijn geweest heb ik nu tijd om andere dingen te doen.

Vanaf juli 2001 ben ik een halve dag per week in de Hortus in de tuin bezig en daarnaast leer ik in de rondleidersgroep de Hortus en de mensen kennen. Wat mij boeit zijn mensen die allemaal op hun eigen manier voor de Hortus enthousiast zijn. Er gebeurt van alles en nog wat en je komt er veel mensen tegen: scholieren, bruidsparen, geïnteresseerde bezoekers, groepen leerlingen die ervaring opdoen, maar ook de vaste groep medewerkers en vrijwilligers. Daarnaast boeit de unieke tuin uiteraard. Vooral de Laarmantuin, de Hortensiatuin en de Boerenerftuin vind ik in alle jaargetijden steeds weer een prikkel tot ontdekken en bovendien prachtig. Het regelmatig kunnen kijken naar wat er verandert, bloeit en leeft is waar ik het meest van geniet. Met het jaarabonnement dat ieder Vriendenlid in 2010 krijgt hoop ik dat uw ervaring hetzelfde wordt: regelmatig genieten op bijzondere plekken in de Hortus.

Het tuinwerk schiet er deze zomer bij in met de bezigheden voor het secretariaat, maar het is zichtbaar dat de andere vrijwilligers mijn bijdrage in de tuinwerkzaamheden er bij kunnen doen. De Hortensiatuin, waar ik meestal werk, ligt er tot nu toe prachtig bij!

Van de bestuur SBGH

Wil N. Konings

Het bestuur van de Stichting “Behoud Groene Hortus” heeft in de afgelopen periode intensief gezocht naar mogelijkheden om een continue *cash-flow* voor de Hortus te verwerven. Op jaarbasis is voor een adequaat beheer van de Hortus 6 tot 700.000 Euro nodig. Dit bedrag kan nooit jaarlijks verkregen worden uit de entreegelden en de winst van festiviteiten en andere activiteiten. Een goede optie is om een gedeelte van de Hortus beschikbaar te stellen voor de bouw van milieuvriendelijke en duurzame huizen, horeca activiteiten en eventueel een hotel en/of *wellnesscentrum*.

De huizenbouw zou mogelijk kunnen zijn langs de strook aan de Kerklaan en aan de kant van Beatrixoord. Horeca/ hotel/ *wellnesscentrum* zouden gebouwd kunnen worden op de plaats waar nu de kantoren en de kassen zijn gehuisvest.

Door de grond voor al deze bouwactiviteiten in erfpacht uit te geven kan het beoogde bedrag worden verkregen. Met een drietal potentiële, geïnteresseerde projectontwikkelaars/investeerders wordt nagegaan hoe e.e.a. te realiseren is.

De Plantage is nu de voornaamste horeca gelegenheid in de Hortus. Een groot gebrek is echter de afwezigheid van toiletvoorzieningen.

Dankzij een genereuze bijdrage van de Vrienden kunnen op korte termijn nieuwe toiletten worden gebouwd. De aanbesteding daarvan heeft inmiddels plaats gevonden. Het bestuur is erg verheugd dat Jan Kappenburg bereid gevonden is het interim-management van de Hortus op zich te nemen. Jan was o.a. oud directeur van de VVV in Groningen. Hij beschikt over een uitgebreid netwerk waar de Hortus ruim van kan profiteren.

Jan gaat ook het beheer van de horeca vervullen.

Werkpro werkprojecten heeft de Hortus aangemerkt als een uitstekende plaats voor een reïntegratie project voor tijdelijk en langdurig werklozen uit Groningen en Drenthe. De plannen zijn om voor kortere of langere tijd deze personen in de Hortus werkzaamheden te laten verrichten, waarna ze gemakkelijker kunnen terugvloeien in het arbeidsproces. Het project zal onder leiding staan van Kees Groenendijk, een deskundig en in de Hortus goed bekend staande hortulanus.

D'66 uit Haren heeft een discussieavond georganiseerd om ideeën te ontwikkelen waarmee het voortbestaan van de Hortus kan worden gerealiseerd. Het was een heel creatieve avond, waarin vele reële en soms ook minder reële ideeën de revue passeerden. De algemene

opinie was dat de gemeente, en ook de stad en de provincie Groningen, zich meer voor het behoud van de Hortus zouden moeten inzetten. Een dergelijke steun in de rug kan de Hortus goed gebruiken.

Van de redactie

Oplettende lezers zullen gemerkt hebben dat in de afgelopen zeven Vriendenberichten telkens een kort stukje gestaan heeft naar aanleiding van straatnamen rondom de Hortus, die iets met onze plantentuin te maken hebben. De serie is nu afgesloten, maar inmiddels is een nieuwe serie van start gegaan. De Hortus herbergt een grote verscheidenheid aan planten en diersoorten en schimmels (paddestoelen). Over mossen en nachtvlinders is reeds in vorige afleveringen geschreven. In dit nummer kunt u over mineerders, wonderlijke mini-mijnwerkers in de natuur lezen.

Daarnaast treft u weer verhalen aan uit de praktijk van het vrijwilligerswerk in de Hortus, nu over de Rotstuin, het opnieuw plaatsen van naambordjes bij planten en het oplettend rondkijken van dag tot dag. Moge dit alles u zin geven om nóg meer naar de Hortus te komen!

In memoriam Kitty Wiersum – van Thienen

Op 1 mei 2009 overleed Kitty Wiersum-van Thienen. Het bestuur stuurde de familie een condoleancebrief, maar omdat Kitty Wiersum een markante en belangrijke persoonlijkheid is geweest voor de Hortus en de Vriendenvereniging, willen we graag wat meer aandacht aan haar heengaan besteden.

Kitty Wiersum was van 1969 – 1985 voorzitter van de Stichting Henricus Munting. Deze stichting werd in 1937 opgericht om de Hortus, die toen voor buitenstaanders niet toegankelijk was, voor leden open te stellen. Het was in de tijd dat de Hortus nog gevestigd was aan de Grote Rozenstraat in Groningen. Vanaf 1963 werd de Hortus, inmiddels uitgebreid met de Laarmantuin in Haren, tegen een entreprijs van f 0,25 algemeen toegankelijk.

Kitty Wiersum organiseerde veel lezingen en rondleidingen. Vooral rondleidingen in de wilde plantentuin (Laarmantuin) en elk jaar een paddestoelentocht. Vanaf 1982 raakten negatieve ontwikkelingen rond de Hortus in een stroomversnelling, doordat de universiteit de studierichting Plantkunde ophief en daarom de geldkraan richting Hortus dichtdraaide. Naast de Stichting Henricus Munting werd de Vereniging tot Behoud van de Hortus opgericht. Van uit Henricus Munting zette Kitty zich onvermoeibaar in om de Hortus te redden. Bij overheden en bestuurders noemde zij zichzelf telkens opnieuw “de luis in de pels”. Vanaf 1983 werden Hortusdagen georganiseerd, die breed gedragen werden. Er kwamen activiteiten voor kinderen en een educatieve dienst. Om sterker te staan werden beide pleitbezorgers van de Hortus op 23 april 1985

samen gevoegd en werd de Vereniging tot Behoud van de Hortus “Henricus Munting” opgericht. Kitty bleef actief, maar nam niet zitting in het bestuur van de nieuwe vereniging tot 1986, toen haar ervaring en inbreng toch erg verlangd werden. Van 1986 tot 1990 was zij voorzitter van wat inmiddels onze huidige vereniging was geworden. Bij haar aftreden in 1990 als voorzitter van de Ver. tot Behoud van de Hortus Henricus Munting kreeg Kitty de eerste erepenning van de gemeente Haren voor initiatief en inzet op vele maatschappelijke terreinen waaronder “het bestuurslidmaatschap van de Stichting Henricus Munting en enorme betrokkenheid bij het wel en wee van Hortus De Wolf. Zij verrichtte al deze activiteiten steeds op uiterst bescheiden wijze” (letterlijke tekst van de motivatie van de gemeente voor toekenning van de erepenning, red.).

De Vriendenvereniging is haar dankbaar voor haar grote inzet voor de Hortus.

Het bestuur

Mijnwerkers en lijntrekkers in Hortus Haren

Kees Boele

Zonder gereedschappen en ongezien zet elk jaar een legioen mijnwerkers de aanval in op de botanische rijkdom van de Hortus. Niet opvallend als een ree of een veldmuisje maar levend in duistere schachten tussen boven- en onderkant van bladeren. Voortdurend knagend aan de voorzijde en oude gangen opvullend met uitgescheiden en onbruikbare materialen. Voor ons zijn deze mijnwerkers alleen zichtbaar als lijntrekkers. Niet van het luie soort maar uiterst creatief. Slingerende gangen, soms doorzichtig als ze het volledige blad benutten maar ook vaak alleen een witte lijn als ze alleen het bovenste deel gebruiken. In dit artikel worden deze mijnwerkers en lijntrekkers (door biologen mineerders genoemd) aan u voorgesteld. Het is niet meer dan een introductie want er zouden meerdere Vriendenberichten nodig zijn om alle soorten te bespreken. Doel is u te prikkelen om zelf eens op zoek te gaan naar deze bijzondere creaties van de natuur.

Leven als mineerder

Alle mineerders in Nederland behoren tot de insecten. Feitelijk zijn het superspecialisten die, elk op hun eigen wijze, ontdekt hebben dat het bijzonder veilig is om als jong rupsje of larfje in een blad te gaan leven. Als je niet teveel eet blijft de tafel altijd gedekt en je bent onbereikbaar voor de meeste predatoren (vogels, andere insecten etc.). Consequentie is wel dat je afmetingen moeten passen in een blad. Poten zijn niet nodig dus dat scheelt

alvast veel ruimte. Toch zal er een moment komen dat het diertje zo groot is dat verhuizen nodig wordt. Vrijwel altijd wordt dit gecombineerd met de verpopping tot volwassen insect. Vaak laat het larfje zich naar de grond zakken om zich daar voor te bereiden op zijn laatste levensfase. Sommige soorten blijven echter dicht bij huis en wachten rustig de herfst af. De bekende Plataanvouwmijnmot (*Phyllonorycter platani*), die o.a. in de plataan op het binnenplein rechts van het entreegebouw leeft, verpopt in het afgefallen blad. Het jaar daarop verschijnt dan het vlindertje, dat vervolgens op zoek gaat naar vers uitgelopen blad om haar eitjes te leggen. In de natuur is ultieme veiligheid echter bijna uitgesloten. Bladminerende insecten bestaan al zo lang, dat er inmiddels diverse predatoren zijn, die ontdekt hebben hoe je bij deze larfjes kunt komen. Oorwormen, gaasvliegen, mieren en uiteraard diverse sluipwespen staan klaar om het grote aantal mijnwerkers enigszins te decimeren.

Cijfers

In Nederland zijn tot nu toe 952 soorten minerende insecten gevonden. Ondanks dit grote aantal zijn het maar 4 grote groepen waarvan een aantal soorten kunnen mineren, namelijk bladwespen (35 soorten), kevers (67 soorten), muggen (369 soorten) en vlinders (481 soorten). Omdat mineerders in bijna alle gevallen slechts één plant op het menu hebben staan, is het aantal soorten dat op een bepaalde boom gevonden kan worden vele malen kleiner. Op onze Nederlandse berken zijn 52 soorten mineerders gevonden en een Paardenkastanje heeft er maar twee. Daarbij

Plataanvouwmijnmot (*Phyllonorycter platani*)

Paardenkastanjemineermot (*Cameraria ohridella*)

moet wel bedacht worden dat deze kastanje geen inheemse boom is. Pas in de tweede helft van de vorige eeuw kwam “zijn” minerende vlinder vanuit de Balkan naar Nederland (*Cameraria ohridella*).

Eén van de weinige alleseters is het mugje *Lyriomyza strigata*, dat bijna elke kruidachtige plant, van Alsem tot Zenegroen, buitengewoon smakelijk vindt.

Bij deze statistiek blijft het lastig wat er geteld wordt. In de Hortus komen bijvoorbeeld Egelskop- en Lisdoddeboorders voor. Beide zijn bruine uilvlinders die als jong larfje in de stengel als mineerder leven, maar al snel kiezen voor het vrije leven.

Vormen

Bladmijnen worden in vier hoofdtypen ingedeeld. De gangmijn kent iedereen wel, een slingerend wit spoor in een blad, soms beginnend bij een eischaaftje en daarvandaan geleidelijk wijder wordend. Bij het tweede type geeft de larf zich meer bewegingsruimte.

Blaasmijnen zijn feitelijk steeds groter wordende kamers waar het bladweefsel geheel opgegeten wordt. Het derde type is hier nauw aan verwant. Bij vouwmijnen trekken de buitenste cellagen van het blad zich wat samen zodat er één of meerdere vouwen ontstaan. Deze vouwmijnen worden altijd veroorzaakt door kleine vlinders van het geslacht *Phyllonorycter*. De meest bizarre mijn is de vlekmineer. Hierbij leeft het rupsje deels in het blad en deels buiten het blad. Er ontstaat een wittige vlek met daarop een zelfgebouwd kokertje. Voor zijn verpopping laat het rupsje zich met zijn koker op de grond vallen.

Lyriomyza strigata

Mineerders in de Hortus

In 2008 en 2009 is een grootschalige inventarisatie van nachtvlinders in Hortus Haren uitgevoerd. Daarbij zijn ook drie rondes gelopen waarbij minerende insecten, waaronder veel vlinders, zijn genoteerd en gefotografeerd. Het is ondoenlijk om hier een volledige opsomming te geven van alle soorten die gevonden zijn. Met de bijgaande foto's worden enkele opvallende mineerders getoond. Mooie en goed ontwikkelde gangmijnen zijn o.a. te vinden op Populier (door het vlindertje *Phyllocnistes xenia*) en Iep (*Stigmella lemniscella*). Vouwmijnen zijn op allerlei bomen te vinden; de plataanvouwmijn is al genoemd, maar kijk ook eens bij de vele hazelaars. Grappig is dat op de bovenzijde een andere vouwmijnmot voorkomt dan aan de onderzijde (*Phyllonorycter nicelii* versus *coryli*).

Blaasmijnen zijn o.a. te vinden op Berk (door de bladwesp *Fenusella nana*), Zuring (het mugje *Pegomya solennis*) en Hulst (de mug *Hytomyza ilicis*). *Coleophora serratella* veroorzaakt vlekminen bij Zwarte els of andere loofbomen.

Informatie

Om enigszins wegwijs te worden in de wereld van mijnwerkers en lijntrekkers kan het beste verwezen worden naar de uitstekende website van Dr. Willem Ellis (www.bladmineerders.nl). Eenvoudige sleutels per plantensoort leiden in veel gevallen naar de goede soort. In het verleden heeft de wetenschappelijke uitgeverij van de K.N.N.V. een inleidend boekje over bladmineerders (WM94, 1972) uitgegeven maar dit is helaas al lang uitverkocht.

Stigmella lemniscella

Werken op de rots

Greet Rijk (namens de rotsploeg)

Het ontstaan

Toen in de 70er jaren het Biologisch Centrum werd gebouwd, kwam er zoveel keileem vrij uit de bouwput dat men op de gedachte kwam hiervan een rotstuin te maken. Het idee was, om op een relatief kleine oppervlakte vertegenwoordigers van de diverse vegetatiegordels uit de Alpen aan te planten, met dat verschil dat zij hier op één en dezelfde hoogte groeien. Op deze wijze zouden klimaatinvloeden kunnen worden bestudeerd. Het weer (sterk wisselende dag- en nachttemperaturen, zon, extreme schaduw, droogte, neerslag en smeltwater) heeft immers een enorme invloed op de groei en bloei.

Om de verschillende vegetaties te creëren zijn diverse bodemvariëaties aangebracht. Dus werd er zandsteen (zure voedselarme grond) aangevoerd uit Duitsland, harde kalksteen (basisch) uit de Belgische Ardennen, ladingen harde kalksteen uit Öland (met veel fossielen),

leistein uit de Eifel en zachte kalk-mergelsteen uit een groeve bij Münster.

Ook andere factoren spelen een rol: er zijn hoogteverschillen, inhammen, een holle weg met een zonne- en een schaduwkant, een bergmeertje en een stromend beekje. De gesteenten zijn vooral aangebracht aan de zuidwestzijde (voorkant). De noordoostkant (de achterkant) is een naaldbos geworden met hier en daar een loofboom en met in het voorjaar talloze bloeiende bolgewasjes.

Een indrukwekkend beplantingsschema met honderden planten en bomen (er staan bijvoorbeeld meer dan 80 verschillende naaldbomen en 30 rhododendronsoorten vermeld) moest het plan vervolmaken.

In de jaren '90 bleek het plan door de intensieve onderhoudsbehoefte (het zijn uiteindelijk de Alpen niet, dus vestigden zich veel plaatselijke "onkruiden") te ambitieus te zijn. Veel van de kwetsbare plantensoorten werden verdrongen door Heermoes, grassen en andere planten die zich op de rots bijzonder prettig

voelden. Besloten werd het plan min of meer los te laten en de planten die goed gedijden wat meer de vrije hand te laten. En zo kleurde de rots in de loop van de jaren steeds blauwer van de Akeleien in de vroege zomer, steeds geler van de Vrouwenmantel in de zomer en daarna steeds paarser van de Marjolein.

De rotsploeg

Gedurende de tijdelijke sluiting van de Hortus van maart tot mei 2002 zagen woekeraars als bramen, diverse klavers, paardebloemen en vooral de Heermoes hun kans schoon en overwoekerden alles.

Omdat eerst de rest van de tuin weer op orde gebracht moest worden, werd alle menskracht van personeel en vrijwilligers daar ingezet, en werd de rots aan zijn lot overgelaten.

Maar...een aantal vrijwilligers ging dit toch wel erg aan het hart en begon op eigen initiatief het ergste onkruid te lijf gegaan, vooral om de paden en de trappen weer zichtbaar te maken. Want hoe het er ook uitzag, de rots was nog steeds voor veel bezoekers een prachtig stukje Hortus.

Het ploegje wisselde in de loop van de tijd regelmatig van samenstelling, maar bestaat nog steeds, praktisch autonoom werkend.

Door het gespecialiseerde onderhoud (alles op de knieën en met de hand en veelal alleen, peuteren, puinruimen, stukken opnieuw opbouwen en dat alles op een niet altijd stabiele ondergrond) hebben weinig vrijwilligers belangstelling voor de rots en moeten we het met een klein ploegje één dag in de week doen. De laatste twee jaar krijgen we zo nu en dan de tuinploeg om te helpen met het verwijderen van Heermoes, het bijhouden van de paden en snoeien van bomen.

Vuurvlinder

Arabis montana

De waterval

Ook de technische ploeg zien we regelmatig voor het repareren van hekwerk en, het allerbelangrijkste, van de pomp die de waterval (bergbeek, in het oorspronkelijke plan) weer laat stromen. Hierdoor is de rots weer gaan leven! Precies dit is wat Theo Wortelboer inspireerde voor het gedicht dat hij op ons verzoek schreef:

Levensader

Paradijselijke vijver boven aan de rots
Schijnbare bron van de stroom
die bergafwaarts gaat
Het water zoekt z'n weg
Kijkt om zich heen
Ziet vrouwenhanden nijver bezig
De flora behoeden en vertroetelen
Om charme en schoonheid
aan het geheel te geven
Water en bloemenpracht inspireren
Geven elkaar kracht en energie.

Hoe vertrouwd
Klinkt het geklater van het
watervalletje
Het geeft een gevoel van maatschap
Zonder dit, maar niet bewust
Vervolgt het water haar weg
In alle rust

Theo Wortelboer 2009

Nieskruid

In de afgelopen jaren zijn we er in geslaagd om de rots weer zichtbaar te maken. Het is een paradijs voor allerlei dieren die holletjes en gangen graven, er zijn nog steeds hagedisjes, massa's wijngaardslakken, kikkers en padden en er is stuifmeel en nectar in overvloed voor vele soorten hommels en vlinders. Al wiedend kom je nog heel regelmatig oog in oog te staan met een pareltje uit vroegere tijden. Hoewel de Edelweiss weigert zich

opnieuw te vestigen en de Gentianen steeds weer worden opgegeten door de slakken, staan er nog heel bijzondere plantjes. Je moet ze wel (bijna letterlijk) met een vergrootglas zoeken, of weten waar ze staan. Diverse soorten Anjertjes, Sedums en Saxifraga's doen het prima. Een aantal planten is weer in aantal toegenomen door ze met liefde van onkruid te ontdoen en hun zaailingen te koesteren. Zo gedijt het Nieskruid weer, zien we in het voorjaar de tweejarige *Arabis* floreren, is de Gele morgenster weer helemaal terug, genieten we van de Japanse aardorchideeën en van die prachtige kleine vingerhoedskruidjes, de zachtgele *Digitalis lutea* en de puur bruin bloeiende *Digitalis parviflora*. Wat is het in het voorjaar mooi aan de achterkant: het wit van de Sneeuwkllokjes gevolgd door net een ander wit van de Daslook. En wat is het prachtig als op de nog bijna kale rots opeens de roze tapijtjes van de bodembedekkende Phlox verschijnen!

Alle Heermoes en andere woekeraars ten spijt is het heerlijk werken op de rots. Dit is een stukje Hortus met vele dimensies, dat ons steeds weer inspireert om door te gaan om er een mooi plekje van te maken.

Bruin bloeiende vingerhoedskruid
(*Digitalis parviflora*)

Een bijzondere rondleiding

Lucy Groenman

In juni van dit jaar had ik een vogelvluchtrondleiding, aangevraagd door het Alfa-college. Meestal loop ik een paar dagen van te voren een rondje door de Hortus en kijk ik wat er leuk is om te vertellen. Zo ook deze keer.

Op de afgesproken dag stonden er ongeveer 15 vrouwen uit alle delen van de wereld met een docente en een paar vrijwilligers voor mijn neus. De docente vertelde dat deze vrouwen les hadden bij het Alfa-college om Nederlands te leren en dat hun niveau, zeker wat de Nederlandse taal betrof, zeer verschillend was. Ik realiseerde me toen dat ik aan mijn voorbereidende rondje niet veel meer had en ik besloot om mijn wandeling aan te passen en zoveel mogelijk af te stemmen op de verschillende nationaliteiten. Dat viel best mee want het waren de vrouwen zelf die planten en insecten herkenden uit hun eigen land en daarover van alles vertelden. Twee Poolse vrouwen vertelden, toen ze de tabaksplanten in de grote kas zagen, dat ze als kind hadden geholpen met het plukken van deze bladeren bij een oom op het platteland.

In het insectarium stonden we met zijn allen bij de sprinkhanen toen een van de vrouwen lachend vertelde dat ze deze sprinkhanen aten in haar land. Ze zei: "Lekker, gebakken met een uitje".

Ook in de woestijnkas herkenden een aantal vrouwen sommige planten. Bij een van de cactussoorten vertelde een vrouw dat ze die vroeger gebruikte als medicijn. De stekels eraf

en dan in platte stukken snijden en ze samen met een varkensmaag bakken. Dit gerecht voorkwam dat misselijke kinderen gingen overgeven.

Omdat de rotstuin in juni zo prachtig is, zijn we daar geëindigd en is er daar een groepsfoto gemaakt. Daarna werd er getrakteerd op allerlei, deels zelfgemaakte, lekkernijen. Een van de vrouwen vroeg nog of ze hier terug mocht komen met haar kinderen. Ze wilde ze dan vertellen over de planten uit haar land die ze hier vandaag had gezien.

Deze rondleiding heb ik als bijzonder ervaren omdat de vrouwen zelf elkaar en mij van alles verteld hebben. Het was voor de meesten een feest van herkenning.

Naambordjes

Tom van Weerden

Op de foto ziet u een naambordje, zoals u dat in de Hortus kunt vinden. In dit geval het naambordje van de Olijfwilg. Indien men van de ingang in de richting van de Chinese tuin loopt vindt men de boom en het bordje even voorbij de Oosterse plataan aan de rechter zijde. Links boven staat de familienaam, dan groot de wetenschappelijke naam en de Nederlandse naam, rechts onder in Romeinse cijfers de maanden waarin de boom bloeit en rechts onder het gebied waar de boom inheems is.

De Hortus bevat een grote verscheidenheid aan verschillende bomen, struiken en planten, die er in de loop van de tijd aangeplant zijn. Om ons bewust te worden van de rijkdom die we bezitten en die aan anderen te tonen, is inventarisatie een noodzaak en zal het plaatsen van naambordjes dit direct aanschouwelijk maken.

Na de overgang van de Hortus van onderdeel van de RUG naar een zelfstandige stichting, eind jaren tachtig, is er met name in het deel dat vroeger door de universiteit werd beheerd weinig aandacht meer besteed aan dit aspect van de collectie. Een deel van de planten en bomen zijn verdwenen, anderen zijn bijgeplant en bordjes zijn zoekgeraakt of staan op onjuiste plaatsen. Aan de hand van oude lijsten, nog aanwezige naambordjes, verschillende bomenboeken en de aanwezige kennis (vooral die van Richard Dijkstra was hierbij onontbeerlijk), is het gelukt de bomen in het arboretum en pinetum weer te determineren en van naambordjes te voorzien. Vele bomen elders in de Hortus wachten nog op het juiste naambordje. (Voelt U zich geroepen? Meldt U dan als vrijwilliger hiervoor!). In de tuinen gewijd aan een bepaald plantengeslacht, zoals de Hortensiatuin, de botanische Rozentuin en de Hostatuin zijn bordjes bij zo goed als alle verschillende soorten geplaatst. Ook in de recent gestarte fruittuin met fruitbomen en klein fruit zijn de bordjes aanwezig. Een probleem bij veel bloeiende planten zoals bijvoorbeeld de stinzenplanten, is dat ze maar in een bepaald deel van het jaar zichtbaar zijn. Mogelijk dat bordjes met foto en vermelding bloeiperiode hier in de toekomst een oplossing voor zijn.

Een extra probleem was dat tijdens het faillissement de destijds door de Vrienden van de Hortus geschonken graveerapparatuur defect was geraakt. Dankzij de in de Hortus aanwezige computerdeskundigen en de inspanningen van Saskia Lammers is het gelukt de apparatuur weer aan de praat te krijgen en de door de Vrienden van de Hortus geschonken plaatjes te graveren.

(Richard Dijkstra en Saskia Lammers zijn medewerkers van Hortus Haren)

Hortus Haren als Natuurgebied

Luit Dijkstra

Bijzondere geluiden in Hortus Haren

Op 29 mei 2009 besloot ik samen met een buurtgenote naar de Hortus te gaan. Ik had haar verteld dat ik daar tijdens mijn werkzaamheden regelmatig de roep van de Groene specht hoor. De roep van de Groene specht is bijzonder, hij maakt een luid lachend geluid. Hij leeft van mieren en hij roffelt niet zoals de Grote bonte specht tegen boomtakken. Helaas liet hij zich tijdens onze wandeling niet horen wat erg jammer was. Veel andere zangvogels zongen wel het hoogste lied. De Hortus heeft een behoorlijk rijke vogelbevolking, die onder andere bestaat uit Koolmees, Pimpelmees, Boomklever, Boomkruiper, Merel, Zanglijster en Gekraagde roodstaart.

Groene specht

In de waterpartijen vinden we de Wilde eend, Waterhoen, Meerkoet en Kokmeeuw. Tot vorig jaar kwam ook de IJsvogel regelmatig een visje vangen, maar tijdens de afgelopen winter zijn veel ijsvogels doodgegaan, de winter was te streng. Gelukkig zag ik in augustus de IJsvogel weer vliegen, nadat hij al eerder door een paar van onze tuinmedewerkers was gezien. Soms doet onze kleinste fuut, het

Ronde zonnedaauw

Dodaarsje, een poging om een gezin te stichten in de voedselarme plas. Soms lukt dat wel. Het is een grappige kleine watervogel die niet bang is; aanvallers weet hij van zich af te slaan. Zijn voedsel bestaat uit visjes, insectenlarven en insecten en die haalt hij onder het wateroppervlak vandaan. Dat is op zich al komisch genoeg om naar te kijken. Als ze van plan zijn om diep te duiken dan springen ze eerst omhoog om vervolgens onder water te duiken. Na een tijdje komen ze als een ondergedoken kurk uit het water omhoog schieten. Zijn trillende roep die in volume toe- of afneemt lijkt op het gehinnik van een paard. Vaak staat de Blauwe reiger aan de kant van de plas in de hoop iets eetbaars te vinden, kikkers zijn er genoeg. Regelmatig vliegen huiszwaluwen boven de plas op jacht naar insecten en ook libellen doen aan deze jachtpartij mee. De plantenwereld bij de plas is bijzonder, er groeit Dopheide, Ronde zonnedaauw, allerlei varens en veel mossoorten.

De Laarmantuin is een wilde plantentuin, landschappelijk erg mooi. Tijdens een wandeling door de Hortus waan je je in de vrije natuur. Dat schreef wijlen Dr. Fop.I.Brouwer eens in het Nieuwsblad van het Noorden. Dat is mede te danken aan de opzet van de tuin, die nogal gevarieerd is. Zo is er een pinetum, waar je soms een eekhoorn kunt zien springen van boom naar boom, een arboretum, een heidetuin en een grasland. In de heidetuin

bevinden zich een aantal kleine plasjes met een rijke plantengroei van Wateraardbei, Parnassia, Moeraswespenorchis en Beenbreek. Dit is slechts een kleine opsomming van datgene wat er te zien is.

Verder zijn er in de Laarmantuin veel insecten te bewonderen. Tijdens ons bezoek was er een invasie van Distelvlinders, ze fladderden er bij tientallen rond. Op zich is dat al bijzonder want de Distelvlinder behoort niet tot onze fauna. Deze vlinder hoort thuis in Noord-Afrika en Spanje. In sommige jaren komt hij massaal in ons land voor. Vorig jaar was deze vlinder de grote afwezige. De Distelvlinder is een mooie, grote, oranje gekleurde vlinder met witte en zwarte vlekken aan de binnenzijde van de vleugel. De onderzijde van de vleugel heeft een kleurig patroon. We zagen ook Icarus blauwtje, Bont zanddoogje, Sint-jacobsvlinder, Groentje en Kleine vuurvlinder. In juli en augustus verschenen Dagpauwoog, Kleine vos en Gehakelde aurelia op het toneel. Het jaar 2009 is een goed vlinderjaar geworden!

Icarusblauwtje

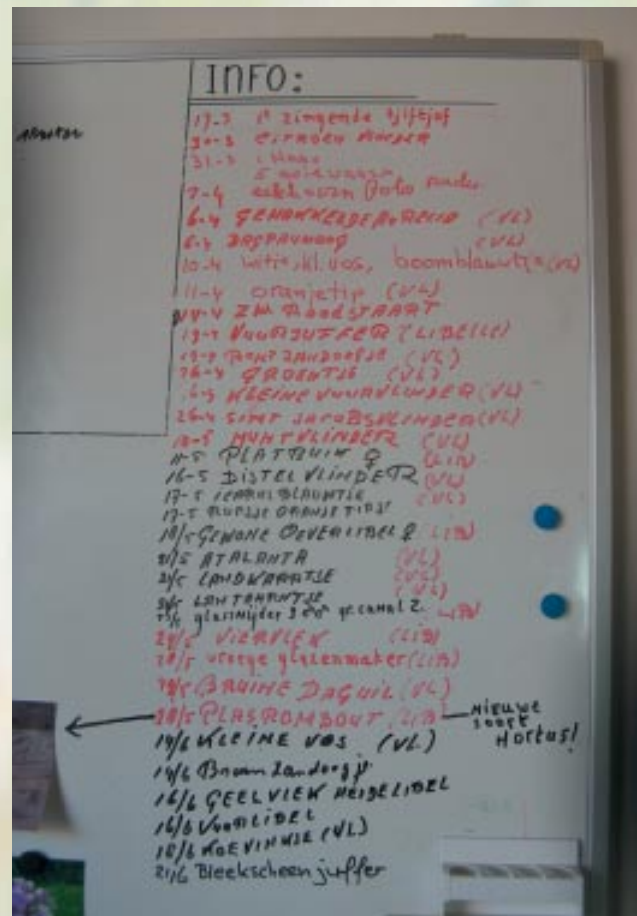
Bont zanddoogje

Plasrombout (*Gomphus pulchellus*)

Ook Libellen lieten zich niet onbetuigd, Platbuik, Viervlek en Gewone oeverlibel en Geelplekheidelibel waren van de partij en allerlei Juffers. Later in het seizoen komen daar meer heidelibellen en de grote glazenmakers bij, zoals de Bruine glazenmaker, de Grote keizerlibel, de Blauwe glazenmaker, en de Paardenbijter. Mijn wandelgenote ontdekte een bijzondere libel die ik nog nooit eerder had gezien, het was een Plasrombout (*Gomphus pulchellus*), een middelgrote libel, die in hoofdzaak te vinden is bij grote plassen, zoals een zandgraverij. Misschien is hij gaan zwerfen vanuit een zandgraverij nabij Zuidlaren. Al heeft de Groene specht zich niet laten horen of zien, de Plasrombout heeft veel goed gemaakt.

Waarnemingslijst in de kantine

Vriendenlezing donderdag 21 januari 2010. Onze vrienden, de microben!

De eerstvolgende Vriendenlezing wordt gehouden door Prof. Dr. Lubbert Dijkhuizen. Microben, micro-organismen (bacteriën, gisten, schimmels) zijn onzichtbaar voor het blote oog, maar wel zichtbaar onder een microscoop. Micro-organismen worden aangetroffen over de gehele wereld, van ijs op Antarctica tot hete bronnen in de diepzee, maar ook op en in ons lichaam. Momenteel wordt zelfs met robotwagentjes gespeurd naar mogelijk microbieel leven op de planeet Mars. Zullen we binnenkort meer horen over Marsbacteriën? Persoonlijk schat ik die kans op Marsbacteriën hoog in, in ieder geval hoger dan de kans dat men Marsmannetjes zal ontmoeten!

Microben zijn in staat tot snelle groei en celdeling (één celdeling per 20-30 minuten is geen uitzondering), gevolgd door een verdere verspreiding van cellen dan wel sporen door het milieu. Een aantal bacteriën is ziekte verwekkend, maar verreweg de meeste zijn ongevaarlijk voor de mens, en een onmisbare factor in het mineralisatieproces in de natuur. Het vreedzaam samenleven, vaak zelfs als symbiotische relaties, van microben met planten/dieren komt ook wijd verbreid voor. Bij een aantal soorten mieren en termieten komt bijv. schimmellandbouw voor. Vele soorten paddenstoelen leven in symbiose met bomen. Over en weer zijn ze van elkaar afhankelijk.

Korstmos, symbiose van alg en schimmel

De mens weet in toenemende mate micro-organismen te gebruiken voor biotechnologische processen, o.a. voor productie van

kaas, yoghurt en bier, maar ook voor het toepassen van genetische modificatie technieken. Voorbeelden van beide zullen besproken worden. Microben zijn waarlijk onze vrienden, we kunnen er niet zonder!

Dr. Lubbert Dijkhuizen is sinds 1990 hoogleraar Microbiologie aan de Rijksuniversiteit van Groningen.

De Vriendenlezing wordt gehouden op donderdag 21 januari 2010 in de Hortus, Kerklaan 34 te Haren.

Aanvang 20.00 uur.

U kunt zich opgeven tot 18 januari via een briefje naar de Vriendenvereniging:

Postbus 159, 9750 AD Haren,

via hortusharenvrienden@gmail.com

of een briefje met uw naam en adres afleveren aan de balie van de Hortus.

Plantjesbeurs

Afgelopen jaar is mogelijk een oude traditie in de Hortus hersteld: het houden van een plantenbeurs. Op zondag 25 april van 10.00 tot 17.00 uur wordt weer een plantenbeurs gehouden. Beroeps- en hobbykwekers worden uitgenodigd zich hiervoor op te geven, gehoopt wordt op een grote variatie in aanbod van planten en struiken. Mogelijk bevinden zich onder de Vrienden ook liefhebbers voor het houden van een standplaats! Kosten: standplaats 3.00 euro per m², kraam 25 euro. Voor vragen en nadere informatie : tel 050 5370053 of info@hortusharen.nl

Toos Flentge, Tom van Weerden
Organisatie Plantenbeurs